

Anacamptis pyramidalis bij Wijk aan Zee

door

A. A. STERK (Hugo de Vries-laboratorium, Amsterdam)

In *Gorteria* schrijft DE WILDE (1976) een artikel over de verarming van de duinflora bij Wijk aan Zee. De aanleiding hiertoe is een publicatie in *Gorteria* over de jaarlijkse registratie van aantallen individuen van zeer zeldzame Nederlandse plantesoorten, waarin speciaal aandacht wordt besteed aan de fluctuaties in aantallen bloeiende planten van *Anacamptis* van de vindplaats ten N. van Wijk aan Zee (STERK, 1976). De slotconclusie van de tellingen van de *Anacamptis*-planten, verricht van 1964–1974 was, dat de sterke schommelingen in het aantal bloeiende planten een gevolg zijn van de sterke milieudynamiek in de duinen, waarbij de hoeveelheid neerslag een van de belangrijkste milieufactoren is. De geconstateerde fluctuaties zijn in het duinmilieu een natuurlijk verschijnsel en worden niet, direct of indirect, veroorzaakt door de wateronttrekking aan de duinen door het Provinciaal Waterleiding Bedrijf van Noordholland; zij hebben evenmin iets te maken met een achteruitgaan der populatie door slecht beheer. De conclusie van MENNEMA (1974) dat *Anacamptis* bij Wijk aan Zee sterk aan het teruglopen is berustte op enkele tellingen, waarbij in drie jaar het aantal van 600 teruggelopen is naar 6. In feite waren de tellingen waarop Mennema zijn conclusie baseerde twee momentopnamen van de sterke fluctuaties, die de populatie in de opeenvolgende jaren vertoont; ze zijn dan ook geen aanwijzing voor het achteruitgaan der soort. In zijn artikel vindt De Wilde het jammer dat niet eerder dan in 1964 met *Anacamptis*-tellingen begonnen is, kennelijk in de verwachting dat op grond van oudere tellingen tot een sterke teruggang van de populatie besloten zou moeten worden. Nu zijn er vóór 1964 ook tellingen uitgevoerd van dezelfde populatie en wel vanaf 1940. Deze tellingen zijn, evenals de eerder gepubliceerde (STERK, 1976) ook verricht door de heer A. van Amersfoort te Wijk aan Zee, voormalig medewerker van het Noordhollands Duinreservaat. In *fig. 1* worden de tellingen grafisch weergegeven.

In een deel van de oorlogsjaren was het gebied niet toegankelijk en er zijn dan ook geen tellingen verricht; ook van 1945–1947 zijn er geen tellingen gedaan; uit de herinnering is echter bekend dat 1946 en 1947 rijke *Anacamptis*-jaren waren. Uit de grafiek is af te lezen dat in hoofdlijnen vanaf 1940 de *Anacamptis*-populatie een omvang heeft gehad die ze nu nog heeft, ook in de periode vóór 1950, toen het gebied volgens De Wilde nog vochtig was.

Voor een juiste beoordeling van dit gegeven is het van belang te weten dat de soort vóór 1950 in 17 uurhokken langs de kust voorkwam (QUENÉ-BOTERENBROOD & MENNEMA, 1973) en in 1975 nog slechts in 2 uurhokken en hierin op 3 vindplaatsen (STERK, 1976). Terwijl de meeste populaties langs de kust dus verdwenen zijn heeft de populatie ten N. van Wijk aan Zee zich weten te handhaven en wel op een niveau dat ze in 1940 ook had. Dit resultaat is verrassend en wijst op de bijzondere oecologische situatie ten N. van Wijk aan Zee. Van de 2 andere recente vindplaatsen, nl. bij hotel „de Klugte” bij Wijk aan Zee en bij Noordwijk aan Zee zijn minder gegevens bekend; zij blijven nu verder buiten beschouwing.

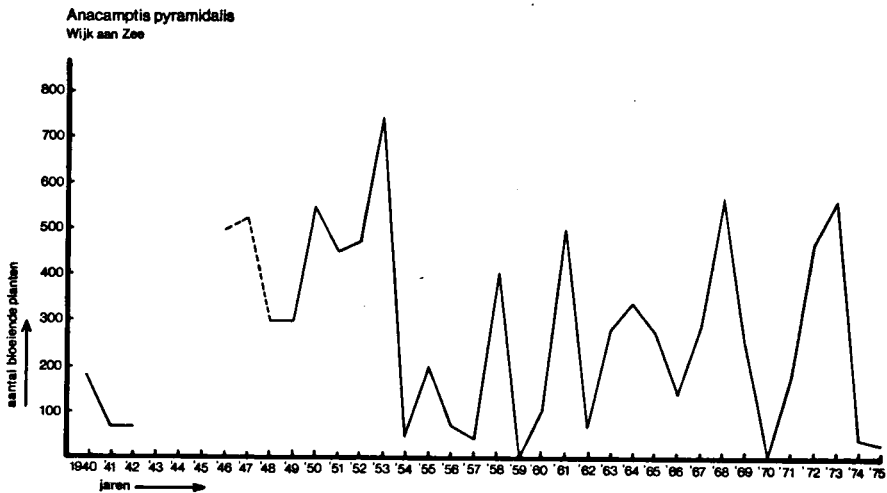

Fig. 1. Fluctuaties in het aantal bloeiende planten van *Anacamptis pyramidalis* van de populatie ten N. van Wijk aan Zee in de jaren 1940—1975.

Een oecologische verklaring voor het feit dat *Anacamptis* bij Wijk aan Zee zich kan handhaven, terwijl ze uit de meeste uurhokken is verdwenen, kan niet worden gegeven. Enkele overwegingen die bij de beoordeling van de situatie bij Wijk aan Zee van belang kunnen zijn, zijn de volgende.

Aantalsfluctuaties van *Anacamptis* zijn voor ons land reeds eerder beschreven en wel door SIPKES (1919, p. 148: „in droge jaren is *Anacamptis* veel zeldzamer”) en door BOTING (1931). De laatste auteur geeft gedetailleerde tellingen; hij schrijft dat „er ten N. van het Noordzeekanaal een zeer merkwaardig terrein is” waar *Anacamptis* veel voorkomt; hij telde op dit terrein in 1929, 1930 en 1931 (in de tijd dat de duinen nog voor een belangrijk deel vochtig waren en dat *Anacamptis* nog in 17 uurhokken voorkwam) achtereenvolgens de volgende aantallen bloeiende *Anacamptis*-planten: 680, 2 en 200. Uit de laatste gegevens mag worden geconcludeerd, dat de fluctuaties in aantallen *Anacamptis*-planten niet het gevolg zijn van een marginale oecologische situatie bij Wijk aan Zee. Aantalsfluctuaties zijn ook in „optimale” habitats een natuurlijk en bij vele soorten, ook *Orchidaceae*, voorkomend verschijnsel; de fluctuaties behoren bij het leefpatroon der populaties. Zij dienen veelal beschouwd te worden als aanpassingen der soort aan milieufunctuaties.

Anacamptis is vervolgens een soort die zich goed thuis voelt in droge situaties; ze is langs de kust van ons land kensoort voor het Anthyllido-Silenetum nutantis. Dit is een vegetatie van grazige kalkrijke duinhellingen vooral op noord-expositie en van droge grazige duinvalleien (VERMEULEN, 1958; WESTHOFF & DEN HELD, 1975). SUMMERHAYES (1951) schrijft dat: „dry soil seems to be a necessity, since the plant is rarely seen where the drainage is at all defective”. Het lijkt dan ook waarschijnlijk dat de invloed van de wateronttrekking in de duinen op de achteruitgang van *Anacamptis*-populaties niet direct, maar voornamelijk indirect is geweest.

In de literatuur wordt een aantal factoren aangegeven die *Anacamptis* ongunstig beïnvloeden. Konijnen worden veel genoemd als belagers van *Anacamptis* en wel in de winter als de vegetatie grotendeels is afgestorven en de jonge frisse winterrozetten een aantrekkelijk voedsel vormen voor deze dieren, als ook in de zomer, wanneer de bloeiwijzen worden afgevreten of alleen maar doorgeknaagd (RAM & SIPKES, 1971). Konijnen kunnen daarentegen ook een gunstige invloed op de groei van orchideeën hebben (zie DIJKSTRA, 1967 en SIPKES, 1968).

Een ander factorencomplex houdt verband met de verspreiding. *Anacamptis* komt in Europa ruim verspreid voor, zij heeft haar noordgrens in Denemarken en Zuid-Zweden en wordt veel aangetroffen in het Mediterrane gebied. *Anacamptis* komt in het najaar boven de grond en brengt de winter als rozet door. De soort met zijn overwegend zuidelijke verspreiding in Europa zou gevoelig zijn voor vorst (zie ook LAARMAN, 1971). Extreme en voortdurende droogte moet eveneens als ongunstig voor *Anacamptis* worden beschouwd.

De drie genoemde factoren konijnenvraat, vorst en droogte interfereren met elkaar. Wanneer b.v. de vegetatie in de duinen door toenemende droogte tengevolge van wateronttrekking ijler wordt, dan wordt het voedsel voor de konijnen schaarser en zullen de konijnen zich te goed doen aan alles wat eetbaar is, zeker ook in de winter aan *Anacamptis*; vervolgens maakt een ijlere vegetatie de winterrozetten van *Anacamptis* kwetsbaarder voor vorst. Vooral wanneer de situatie kwantitatief wordt bekeken, dus de dichtheid van de konijnen-populatie wordt bezien en de mate van droogte en vorst en dat in opeenvolgende jaren, dan ontstaan zeer gecompliceerde samenhangen.

Voor de *Anacamptis*-populatie bij Wijk aan Zee is van belang dat de konijnenstroperij in het begin van onze eeuw tot in de jaren dertig van veel betekenis is geweest; daarna in de veertiger en deels ook in de vijftiger jaren is er sterk op de konijnen gejaagd. Na 1952 werd de invloed van de myxomatose merkbaar. Door deze factoren is de konijnenstand bij Wijk aan Zee altijd betrekkelijk laag geweest¹⁾. In de laatste jaren is dit veranderd en wordt het noodzakelijk om tot een sterker afschot van konijnen over te gaan, iets waartoe de directie van het Duinreservaat ook heeft besloten. Bij Wijk aan Zee speelt nog een ander factorencomplex mee, dat wellicht van betekenis is geweest voor de *Anacamptis*-populatie, nl. de menselijke beïnvloeding der duinen. Volgens DOING (1964) komt *Anacamptis* voor in het Koelerion-Silene-landschap langs de Nederlandse kust. Dit landschap komt vrijwel uitsluitend voor nabij oude zeedorpen. In het Noordhollands Duinreservaat is het mooi ontwikkeld bij de Egmond en bij Wijk aan Zee. Rondom Wijk aan Zee is er een eeuwenlange menselijke invloed geweest op het duinlandschap (o.m. beweiding door geiten, betreding) en deze invloed weerspiegelt zich nog steeds in de duinvegetatie ter plaatse. Wellicht is de genoemde menselijke beïnvloeding ook van betekenis voor het handhaven van de *Anacamptis*-populatie.

Nu is het ongetwijfeld zo, dat veel meer elkaar wederzijds beïnvloedende oecologische factoren dan vraat, vorst, droogte en menselijke beïnvloeding der duinen van invloed zijn op de populaties van *Anacamptis*. Hierbij moet nog in rekening worden gebracht dat *Anacamptis* een zeer ingewikkelde populatiestructuur heeft waarin verschillende

¹⁾ Mededelingen van de heer A. van Amersfoort (Wijk aan Zee).

levensstadia kunnen voorkomen en wel in de bodem verblijvende zaden, knolletjes die jaren lang ondergronds kunnen blijven levend met een mycorrhiza, vegetatieve planten en generatieve planten, eveneens met een mycorrhiza. Voor de laatste twee groepen planten geldt dan nog dat ze zich ook d.m.v. knolletjes vegetatief kunnen voortplanten.

Samenvattend kunnen we zeggen dat het feit dat het ingewikkelde net van levensbetrekkingen rond de *Anacamptis*-populatie bij Wijk aan Zee is blijven bestaan, maakt, dat deze plaats oecologisch bijzonder belangwekkend is.

Nog een enkele slotopmerking. Wanneer De Wilde wijst op de ernstige gevolgen van wateronttrekking voor de levensgemeenschappen van de duinen dan heeft hij hierin m.i. gelijk. De aftakeling van het natuurlijk milieu in het algemeen is in ons dichtbevolkte land zorgwekkend. Velen zijn zich hiervan bewust en talloze instanties en commissies van regeringswege en daarbuiten zijn actief met de milieuproblematiek bezig, zie o.m. VONKEMAN (1976). De moeilijkheid is vaak om de achteruitgang kwantitatief aan te geven. Op deze moeilijkheid stuit ook De Wilde als hij *Anacamptis* wil gebruiken als parameter om de achteruitgang van de duinflora bij Wijk aan Zee, die zal hebben plaats gehad, nader te omschrijven. Immers concrete tellingen wijzen uit dat de *Anacamptis*-populatie ten N. van Wijk aan Zee sinds 1940 geen overtuigende teruggang in aantal te zien geeft. Dit berust zoals we hebben gezien op een uitzonderlijke oecologische situatie. Wanneer voor natuur- en milieubehoud argumenten worden gebruikt dan is het van het grootste belang dat deze argumenten ook steek houden. Het is daarom van zeer veel betekenis dat betrouwbare gegevens worden verzameld om de waarde van een gebied voor het natuurbehoud aan te geven. Van verschillende kanten wordt hieraan gewerkt veelal in de vorm van milieukarteringen en de daaruit resulterende milieuaarderingen; zie b.v. „De Kleuren van Zuidwest-Nederland”, 1972.

Op deze wijze wordt het mogelijk om natuur en milieu met enig gewicht mee te laten spelen in het geheel van de „maatschappelijke processen” en in de politieke besluitvorming, waarbij o.m. ook de economie, de werkgelegenheid, de industrie, de ruimtelijke ordening en de drinkwatervoorziening van belang zijn. In dit verband is het dan ook een goed initiatief (MENNEMA, 1974) om tellingen te gaan verrichten aan zeldzame planten om de stand der populaties en hun levensmogelijkheden ook voor de toekomst nauwkeuriger dan vroeger te kunnen beoordelen en om zo ook argumenten voor het natuurbehoud aan te dragen. Van belang is dan wel dat de evaluatie der tellingen op verantwoorde wijze geschiedt (zie ook voor de gehele problematiek MEELIS & TER KEURS, 1976 en de andere artikelen in *Natuur en Landschap*, 1976, nr. 3/4).

Literatuur

- BOTING, H., 1931. De Hondswortel. *De Levende Natuur* 36, p. 356—358.
De Kleuren van Zuidwest-Nederland — visie op milieu en ruimte, 1972. Contact-Commissie voor Natuur- en Landschapsbescherming, Amsterdam.
DOING, H., 1964. Recreatie en natuurbescherming in het Noordhollands Duinreservaat, Supplement 2: Vegetatie. Mededeling ITBON 69 c.
DUKSTRA, S. J., 1967. Konijnen en orchideeën. *De Levende Natuur* 70, p. 287.

- LAARMAN, E., 1971. Orchideeën in Hortus de Wolf. *De Levende Natuur* 74, p. 264.
- MEELIS, E. & W. J. TER KEURS, 1976. Milieukarteren: een wetenschappelijke activiteit? *Natuur en Landschap* 30 (3/4), p. 85—98.
- MENNEMA, J., 1974. Jaarlijkse registratie van aantallen individuen van zeer zeldzame Nederlandse plantensoorten. *Gorteria* 7 (6), p. 99—100.
- QUENÉ-BOTERENBROOD, A. J. & J. MENNEMA, 1973. Zeldzame Nederlandse plantensoorten in Zuid-Holland. 's-Gravenhage.
- RAM, C. & C. SIPKES, 1971. Tijdelijke groeiplaatsen van de Poppenorchis op Voorne in relatie tot de konijnenstand in 1960—'70. *De Levende Natuur* 74, p. 160—163.
- SIPKES, C., 1919. Opmerkingen betreffende in ons land voorkomende Orchidaceae. *Ned. Kruidk. Arch.* 1918, p. 145—154.
- , 1968. Nog eens: Konijnen en orchideeën. *De Levende Natuur* 71, p. 59—60.
- STERK, A. A., 1976. Jaarlijkse registratie van aantallen individuen van zeer zeldzame Nederlandse plantensoorten en de populatiedynamica. *Gorteria* 8 (1), p. 1—11.
- SUMMERHAYES, V. S., 1951. *Wild Orchids of Britain*. London.
- VERMEULEN, P., 1958. *Orchidaceae. Flora Neerlandica* 1 (5). Amsterdam.
- VONKEMAN, G. H., 1976. Milieu-Effect Rapportage: begin van een echt milieubeleid? *Natuur en Landschap* 30 (2), p. 55—60.
- WESTHOFF, V. & A. J. DEN HELD, 1975. *Plantengemeenschappen in Nederland*. Zutphen.
- WILDE, W. J. J. O. DE, 1976. Enkele opmerkingen over de verarming van de duinflora bij Wijk aan Zee. *Gorteria* 8 (3), p. 49—51.

Summary

The fluctuations in numbers of flowering plants of *Anacamptis pyramidalis* in the conservation area 'Noordhollands Duinreservaat' in the years 1940—1975 are reported and briefly discussed.